

NATALIA WANDZLEWICZ

e-mail: 182525@student.ue.wroc.pl

ORCID: 0000-0002-4964-5702

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

ZOBOWIĄZANIA WARUNKOWE I ROZLICZENIA MIĘDZYOKRESOWE

JEL Classification: M41

Streszczenie: Artykuł został poświęcony stosunkom prawnym, jakimi są zobowiązania. Jego celem jest nakreślenie ich charakteru na podstawie aktów prawnych i analizy literatury. Skupiono się na zobowiązaniach warunkowych, biernych rozliczeniach międzyokresowych kosztów i rezerwach. Dokonano ich porównania oraz wskazano zarówno podobieństwa, jak i różnice między nimi. Finalnie oceniono wszystkie pozycje jako ważne i współgrające ze sobą elementy rachunkowości.

Słowa kluczowe: zobowiązania warunkowe, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, rezerwy.

1. Wstęp

Zobowiązanie, czyli stosunek zobowiązaniowy lub stosunek obligacyjny, ma postać stosunku prawnego. Zgodnie z art. 3 ust. 1 pkt 20 ustawy o rachunkowości zobowiązanie jest to „wynikający z przeszłych zdarzeń obowiązek wykonania świadczeń o wiarygodnie określonej wartości, które spowodują wykorzystanie już posiadanych lub przyszłych aktywów jednostki”. Szeroko rozumiane zobowiązania, obok kapitału własnego, odgrywają znaczącą rolę w pasywach bilansu i zaliczane są do źródeł finansowania majątku przedsiębiorstwa. Zważywszy na to, że są to środki podlegające zwrotowi, nazywa się je kapitałem obcym. Są one wykazywane w pełnej kwocie do zapłaty, tj. z uwzględnieniem np. VAT zawartego w cenie, lub wraz z naliczonymi odsetkami.

Warto zaznaczyć, że zobowiązania są również kategorią definiowaną przez Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF). Definicja ta jest zbieżna z definicją występującą w ustawie o rachunkowości. MSR 37 „Rezerwy, zobowiązania warunkowe i aktywa warunkowe” przedstawia zobowiązania jako obecny obowiązek jednostki powstały w wyniku przeszłych zdarzeń, którego wypełnienie, według przewidywań, spowoduje wypływ z jednostki zasobów zawierających korzyści ekonomiczne (Założenia koncepcyjne, par. 4.4 b; MSR 37, par. 10).

Zobowiązanie to również zależność społeczna łącząca co najmniej dwa podmioty prawa, które mają względem siebie sprecyzowane uprawnienia i obowiązki. Jego ustawowa definicja jest zawarta także w art. 353 par. 1 kodeksu cywilnego, według którego „(...) zobowiązanie polega na tym, że wierzyciel może żądać od dłużnika świadczenia, a dłużnik powinien świadczenie spełnić”. Dodatkowo art. 353 par. 2 kodeksu cywilnego nakreśla, że „Świadczenie może polegać na działaniu albo na

zaniechaniu”. Należałoby nadmienić, że jest to prosty model zobowiązania, w którym jedna strona, tj. wierzyciel, jest wyłącznie uprawniona, druga zaś wyłącznie zobowiązana. Złożony model zobowiązania ma stosunkowo większe znaczenie w obrocie cywilnoprawnym ze względu na to, że pozwala na wymianę dwóch świadczeń podczas jednego stosunku obligatoryjnego. Bardzo dobrym przykładem jest umowa sprzedaży. Występujące strony transakcji są dla siebie wzajemnie dłużnikami i wierzycielami. Wewnętrzna struktura zobowiązania dzieli się na trzy elementy: strony zobowiązania, przedmiot zobowiązania (świadczenie) oraz treść zobowiązania (więź łącząca podmioty, czyli możliwość żądania przez wierzyciela świadczenia i obowiązku spełnienia świadczenia przez dłużnika). Wyróżnia się trzy cele stosunku zobowiązaniowego: ekonomiczny, polegający głównie na wymianie dóbr i usług, pozaekonomiczny, np. przysporzenie przy darowiźnie, oraz cel ostatni, jakim jest chęć zaspokojenia interesów jednej strony, który może być skutkiem wynikającym z deliktów.

Celem artykułu jest analiza zobowiązań warunkowych oraz nakreślenie różnic i podobieństw między omawianymi zobowiązaniami a biernymi rozliczeniami międzyokresowymi kosztów oraz rezerwami. W opracowaniu zastosowano analizę aktów prawnych i analizę literatury.

2. Zobowiązania warunkowe w prawie bilansowym i podatkowym

W odwołaniu do art. 3 ust. 1 pkt 28 ustawy o rachunkowości przez pojęcie zobowiązań warunkowych należy rozumieć „obowiązek wykonania świadczeń, których powstanie jest uzależnione od zaistnienia określonych zdarzeń”. Zobowiązania warunkowe kompleksowo opisuje Krajowy Standard Rachunkowości nr 6 „Rezerwy bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe” (KSR 6). Zgodnie z pkt 1.5 KSR 6: „Standard stosuje się do zobowiązań warunkowych, które są rezultatem zdarzeń przeszłych i mogą spowodować powstanie zobowiązania, np. z tytułu udzielonej gwarancji, poręczenia, indosowania weksla, toczącego się postępowania sądowego, podpisania umowy przewłaszczenia składników aktywów”. Do spełnienia obowiązku jednostka zobowiązała się w przeszłym okresie sprawozdawczym, za to obowiązek wypełnienia pojawia się w przyszłości, w momencie zajścia konkretnego zdarzenia (warunku). Punkt 2.4 KSR 6 nakreśla, że zobowiązania warunkowe nie są ujmowane w bilansie oraz w rachunku zysków i strat. Jednak nie oznacza to, że nie powinno się ich w ogóle ujawniać w żadnym z elementów sprawozdania finansowego. Odnosząc się do pkt 3.19 KSR 6, należy zauważyć, że stan zobowiązań warunkowych może być zawarty w ewidencji pozabilansowej oraz w informacjach dodatkowych do sprawozdania jednostki. Dodatkowo pkt 5.3 KSR 6 nakreśla, że „Jednostka ujawnia informację o stanie zobowiązań warunkowych na dzień bilansowy w informacji dodatkowej, jeżeli możliwość wpływu środków z tytułu wypełnienia obowiązku nie jest znikoma”. Co więcej, należy sformułować krótki opis charakteru takiego zobowiązania warunkowego, jak również:

- a) szacunkową kwotę jego skutków finansowych,
 - b) przesłanki świadczące o istnieniu niepewności co do kwoty lub terminu wypływu środków
- oraz
- c) możliwości uzyskania zwrotów.

Ponadto twórcy Krajowego Standardu uznają, że w przypadku gdy rezerwa i zobowiązanie warunkowe wynikają z tych samych okoliczności, konieczne jest ujawnienie informacji w sposób odzwierciedlający powiązanie między nimi. Niemniej jednak jeśli prawdopodobieństwo zaistnienia zdarzenia jest niewielkie, nie powstaje obowiązek ujawnienia zobowiązania warunkowego. W myśl pkt 5.6 KSR 6 „Jednostka zaprzestaje ujawniać zobowiązania warunkowe w razie:

- a) utworzenia rezerw po ponownym zweryfikowaniu kryteriów;
- b) powstania zobowiązania wynikającego z okoliczności, dla których ujawniono zobowiązanie warunkowe lub
- c) ustania obecnego lub możliwego obowiązku”.

Zobowiązań warunkowych nie ewidencjuje się jako operacji gospodarczych w księgach rachunkowych. Według „Wzorcowego planu kont dla firm z komentarzem” (2019) autorki M. Trentowskiej ich ewidencja ma miejsce na koncie pozabilansowym „Zobowiązania warunkowe” o numerze 29-2. „Konto 29-2 służy do pozabilansowej ewidencji wszelkich zobowiązań warunkowych wobec kontrahentów jednostki (krajowych i zagranicznych)” (Trentowska, 2019, s. 262). Po stronie Ma ujmuje się (zapisem jednostronnym) nieuznane przez jednostkę roszczenia skierowane przez jej kontrahentów na drogę postępowania sądowego (reklamacje, dochodzone kary i odszkodowania umowne, a także odsetki za opóźnienia w zapłacie). Konto służy również do ewidencji udzielonych przez jednostkę gwarancji, poręczeń, w tym także wekslowych. Po stronie kredytowej na wspomnianym wyżej koncie ujmuje się także wartość weksli obcych przekazanych innym kontrahentom (indosowanych) lub zdyskontowanych w banku, a po stronie debetowej wygaśnięcie zobowiązań warunkowych z chwilą wykupu weksla przez dłużnika. Zobowiązania warunkowe ewidencjonuje się od momentu ich powstania (np. otrzymania pozwu) aż do daty ich wygaśnięcia (np. zapłaty sumy roszczenia przez jednostkę lub oddalenia roszczenia przez sąd) (Trentowska, 2019, s. 264). Wartość wygasłych zobowiązań warunkowych ukazuje strona debetowa (Wn). Ewidencja szczegółowa prowadzona do omawianego konta ma za zadanie umożliwić ustalenie zobowiązań warunkowych poszczególnych kontrahentów, z rozróżnieniem na krajowych i zagranicznych. Co istotne, konto 29-2 „Zobowiązania warunkowe” na koniec okresu może wykazywać wyłącznie saldo kredytowe (Ma), które informuje o stanie zobowiązań warunkowych jednostki względem innych podmiotów.

Pomimo iż zobowiązania warunkowe są ewidencjonowane pozabilansowo, ich wykazanie w przypadku znaczącej kwoty jest kluczowe. Nie mają one wpływu na zmianę stanu aktywów, pasywów czy wyniku finansowego, lecz mimo to ich odnotowanie i bieżąca aktualizacja są istotne ze względu na skutki lub potrzeby sprawoz-

dawcze bądź kontrolne. Jeżeli prawdopodobny jest wpływ środków z tytułu wypełnienia obowiązku, jednostka ujawnia na dzień bilansowy informację o stanie zobowiązań warunkowych w informacji dodatkowej oraz ujawnia: domniemaną kwotę jego następstw finansowych, przesłanki mówiące o występowaniu niepewności co do kwoty, termin wpływu środków i możliwości uzyskania zwrotów. Pomińnięcie możliwego do wystąpienia wpływu z tytułu wypełnienia obowiązku może mieć przykre konsekwencje prawne i finansowe. Wyrok WSA w Warszawie (VI SA/Wa/2980/14) przytacza karę w wysokości bliskiej 300 tys. złotych nałożoną przez Komisję Nadzoru Finansowego na spółkę, która zataiła zobowiązanie warunkowe w swoim sprawozdaniu finansowym, określając to zdarzenie jako „rażące naruszenie obowiązków informacyjnych”.

3. Zobowiązania warunkowe a bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów

Bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów stanowią takie koszty bieżącego okresu sprawozdawczego, których pokrycie nastąpi w przyszłych okresach sprawozdawczych. Wielkości dotyczące prawdopodobnych zobowiązań zalicza się do bieżącego okresu po planowanej wartości, ponieważ ich dokładną kwotę i termin spłaty można wyłącznie oszacować. Na podstawie wszelkich dostępnych informacji w sposób najbardziej wiarygodny można wycenić ich wartość. Nie powinny być one wyceniane rzadziej niż na dzień bilansowy. Bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów są ujmowane jako pozycja w bilansie po stronie pasywów, a ich skutek ujmowany jest jako koszt. Bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów w Międzynarodowych Standardach Rachunkowości są traktowane jako jeden z elementów składowych szeroko rozumianych zobowiązań. Zgodnie z MSR 37 bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów zostały określone jako zobowiązania przypadające do zapłaty za dobra lub usługi, które zostały otrzymane/wykonane, ale nie zostały opłacone, zafakturowane lub formalnie uzgodnione z dostawcą łącznie z kwotami należnymi pracownikom (Pfaff, 2020, s. 67, 68).

Zobowiązania warunkowe i bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów mają wspólne cechy, jednak występują również między nimi liczne rozbieżności. Zobowiązania warunkowe i bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów charakteryzują się takim samym skutkiem – wpływem środków, które zawierają w sobie korzyści ekonomiczne, czyli pociągają za sobą utratę tych korzyści. Oba z powyższych zobowiązań wyróżniają się pewnym stopniem niepewności. W obu przypadkach brak jest informacji dotyczącej konkretnej kwoty, która zostanie uiszczona dla uregulowania obowiązku, nie ma również pewności co do dokładnego terminu wykonania świadczenia. Kolejną cechą wspólną jest to, iż każde z nich może być wykorzystywane wyłącznie do celów, na jakie zostały utworzone.

Jeśli chodzi o rozbieżności, podstawową różnicą jest cel i sens ekonomiczny zobowiązań warunkowych i rozliczeń międzyokresowych biernych. Rozliczenia

międzyokresowe kosztów bierne, w przeciwieństwie do zobowiązań warunkowych, są ujmowane w bilansie, co powoduje, że naturalnie wpływają zarówno na sumę bilansową, jak i na wynik finansowy.

4. Zobowiązania warunkowe a rezerwy

Rezerwy są instrumentem zabezpieczenia się jednostki przed skutkami pewnego lub prawdopodobnego w przyszłości ryzyka wystąpienia obciążeń o charakterze kosztów, strat lub zobowiązań. Zgodnie z art. 35d ust. 1 ustawy o rachunkowości „Rezerwy tworzy się na pewne lub o dużym stopniu prawdopodobieństwa przyszłe zobowiązania, których kwotę można w sposób wiarygodny oszacować, a w szczególności na straty z transakcji gospodarczych w toku, w tym z tytułu udzielonych gwarancji, poręczeń, operacji kredytowych, skutków toczącego się postępowania sądowego”. Rezerwy są to zobowiązania o niepewnym charakterze, czyli ich wielkość i termin płatności nie są najczęściej znane. Już na etapie kreowania rezerwy występuje wątpliwość co do konieczności jej utworzenia. Tworzy się je, opierając się na zasadach ostrożności i współmierności na w dużym stopniu prawdopodobne przyszłe zobowiązania, np. rezerwy na podatek dochodowy, na świadczenia emerytalne lub rezerwy na przewidywane ewentualne straty. Postanowienia zawarte w MSR 37 par. 14 określają warunki, w których należy utworzyć rezerwę. Wyróżnia się trzy następujące elementy, z których każdy powinien być spełniony:

- a) na jednostce ciąży obecny obowiązek (prawny lub zwyczajowo oczekiwany) wynikający ze zdarzeń przeszłych;
- b) prawdopodobna jest konieczność wydatkowania środków zawierających w sobie korzyści ekonomiczne w celu wypełnienia obowiązku;
- c) można dokonać wiarygodnego szacunku kwoty tego obowiązku.

Według KSR 6, rezerwy tworzy się na mocy obowiązku prawnego lub zwyczajowo oczekiwanego obowiązku handlowego, czyli w momencie występowania dużego prawdopodobieństwa zajścia konieczności wywiązania się jednostki z ciężącego na niej obowiązku. Nieuwzględnienie znaczących kosztów lub strat wymagających poniesienia mogłoby spowodować istotne zniekształcenie obrazu sytuacji majątkowej, finansowej i wyniku finansowego przedsiębiorstwa.

W myśl wymogów MSR 37 (par. 84, 85) rezerwy mogą być wykorzystywane jedynie na nakłady o przeznaczeniu, na jakie zostały wcześniej utworzone. Parafrazując wyrok WSA w Warszawie (V/Sa/Wa 2719/14), należy stwierdzić, że rezerwy powinny spełniać wszystkie warunki zawarte w definicji zobowiązań, czyli ich wartość powinna być wiarygodnie określona i powinien występować obowiązek wykonania świadczeń w przyszłości. Jediną różnicą powinien być ich niepewny charakter odnośnie do terminu i kwoty. WSA w przywołanym wyroku podkreśla również, że rezerwa powstaje na starannie określony okres, a po jego upływie należy ją wykorzystać lub rozwiązać.

Pomiędzy zobowiązaniami warunkowymi i rezerwami zachodzą określone relacje, a granica między nimi nie zawsze jest wyraźna (Pfaff, 2020, s. 272). Często rezerwy są nazywane zobowiązaniami ze względu na to, że są częścią pasywów niestanowiącą kapitałów własnych. Należy jednak mieć świadomość występowania różnic między tymi pozycjami finansowymi. Przechodząc płynnie do przeciwieństw, trzeba nakreślić, że zarówno rezerwy, jak i RMK bierne w przeciwieństwie do zobowiązań warunkowych są ujmowane w bilansie, dlatego mają wpływ na sumę bilansową oraz wynik finansowy. Obowiązek spełnienia rezerw oraz zobowiązań warunkowych ma miejsce w teraźniejszości bądź przyszłości, a z tym łączy się kolejna różnica. Rozbieżność występuje w poziomie prawdopodobieństwa spełnienia zobowiązania. Prawdopodobieństwo spełnienia się zobowiązania warunkowego jest dużo niższe niż rezerwy, ponieważ dodatkowo jego zajęcie musi zostać potwierdzone przyszłymi zdarzeniami. Oznacza to, że jeśli ryzyko wypływu korzyści ekonomicznych ze znaczącego zobowiązania warunkowego istotnie wrośnie, to należy stworzyć rezerwę (np. w sytuacji, kiedy nastąpi pogorszenie sytuacji dłużnika, za którego dokonano poręczenia).

5. Zakończenie

Zobowiązania, zaraz po należnościach, są drugą kategorią rozrachunków. „Zobowiązania to antycypowane wydatki jednostki. W ujęciu statycznym są one wartościowym odpowiednikiem tej części zasobów innych podmiotów gospodarczych, która czasowo znajduje się w dyspozycji jednostki” (Pfaff, 2020, s. 269). Bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów w Międzynarodowych Standardach Rachunkowości są rozpatrywane jako jedna z części składowych rozlegle rozumianych zobowiązań. Zgodnie z wyrokiem WSA w Warszawie (V/Sa/Wa 2719/14) rezerwy spełniają komplet warunków zawartych w definicji zobowiązań (wiarygodnie nakreślona wartość i obowiązek wykonania świadczeń w przyszłości). Ich niepewny charakter co do terminu i wysokości jest jedyną zauważalną różnicą. Zobowiązania warunkowe, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów i rezerwy dopełniają się, a każde z nich ma odmienne przeznaczenie w rachunkowości. W ocenie autorki ewidencja pozabilansowa zobowiązań warunkowych jest uzasadniona. Zrozumiałe jest także ujmowanie znaczących kwot prawdopodobnych zobowiązań warunkowych w informacjach dodatkowych do sprawozdania jednostki. Wspomniane wyżej akty prawne są ze sobą w większości zbieżne i tworzą logiczną całość. Wyjaśniają one następstwa możliwych do zaistnienia sytuacji, np. moment stworzenia rezerwy na zobowiązanie w czasie pogorszenia się sytuacji finansowej dłużnika, kiedy prawdopodobieństwo wypływu środków z tytułu wypełnienia obowiązku przekroczy 50%.

Po analizie definicji tych pozycji w myśl ustawy o rachunkowości, Krajowego Standardu Rachunkowości nr 6, Międzynarodowego Standardu Rachunkowości nr 37 oraz wyroków WSA, jak również po przebadaniu tematycznej literatury autorka stwierdziła, że przedstawione pozycje, mimo swojego podobnego charakteru, mają

unikatowe cechy. Niedopuszczalne jest, aby któregoś z nich zabrakło, ponieważ ciężko byłoby je zastąpić. Ponadto w zestawieniu uzupełniają się i tworzą spójną całość.

Literatura

- Brzozowski, A., Jastrzębski, J., Kaliński, M., Skowrońska-Bocian, E. (2021). *Zobowiązania. Część ogólna*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych – Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 29 marca 2015 r. VI SA/Wa/2980/14.
- Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych – Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 4 lutego 2015 r. V SA/Wa 2719/14.
- Fuks, A., Konieczna, A. i Mazur, A. (2020). *Praktyczna rachunkowość finansowa*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Gierusz, J. (2021). *Plan kont z komentarzem*. Gdańsk: PWN.
- Jarosz, M. (b.d.). *MSSF 16: nowe zasady klasyfikacji leasingu. Interpretacja indywidualna z dnia 12 marca 2020 r.* DKIS, sygn. 0114-KDIP2-1.4010.42.2020.1.KS.
- Krajowy Standard Rachunkowości nr 6 „Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe” z dnia 28 listopada 2008 r. (Dziennik Urzędowy Ministra Finansów).
- Michalak, A. (2007). *Finansowanie inwestycji w teorii i praktyce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Międzynarodowe Standardy Rachunkowości 37 “Rezerwy, zobowiązania warunkowe i aktywa warunkowe” z dnia 29 listopada 2008 r. (Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej).
- Nita B. (red.). (2017). *Podstawy rachunkowości*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Pfaff, J. (2017). *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pfaff, J. (red.). (2020). *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej*. Warszawa: PWN.
- Rytko, A. (2018). *Leasingowa rewolucja w MSSF 16 „Leasing” oraz różnice do polskiego prawa bilansowego*. Warszawa: Centrum Edukacji PIBR, Polska Izba Biegłych Rewidentów.
- Trentowska, M. (2019). *Wzorcowy plan kont dla firm z komentarzem*. Warszawa: Infor.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz. U. z 1994 r. Nr 121, poz. 591)
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93)

CONTINGENT LIABILITIES AND ACCRUED EXPENSES

Abstract: The article is dedicated to obligations. Its objective is to present a nature of obligations based on legal acts and analysis of literature. Thereafter, it focuses on comparison of contingent liabilities, accrued liabilities, and provisions. It highlights both similarities and differences among them. Ultimately, all of them were evaluated as crucial and complementary elements of accounting.

Keywords: contingent liabilities, accrued liabilities, provisions.